

آسیب شناسی زنان و خانواده

مریم ریکا^۱

^۱ - پایه‌ی پنجم تمام‌وقت مقطع سطح دو، حوزه علمیه الزهرا (سلام‌الله علیها)

چکیده

جامعه‌ای که می‌خواهد پویا باشد، بدون شک با دست‌اندازها و موانع زیادی روبه‌رو خواهد بود. در جامعه بیش از ۸۰ میلیونی ایران نیز این مشکلات و چالش‌ها هر روز به‌گونه‌ای رخ می‌نماید و مردم و مسئولان را به ارائه راه‌حل‌های مهمی برای کم‌کردن این آسیب‌ها وامی‌دارد. بخشی از آسیب‌ها در حوزه زنان و به تبع آن در خانواده قرار دارد که می‌توان به آنها اشاره‌ای کوتاه داشت. در این مقاله روش جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت اطلاعات کتابخانه‌ای و روش پردازش آن توصیفی-تحلیلی هست. از مهم‌ترین یافته‌های تحقیق آسیب‌های پدیده مجرد سالمندی، مسئله مهم طلاق، معضل کودکان بی‌هویت، شیوع طلاق عاطفی بین زوجین، اختلاط نقش‌ها در خانواده، تفاوت بین نسلی والدین و فرزندان و... و راهکارهایی برای ایمنی از آسیب‌های زنان و خانواده است.

واژگان کلیدی: آسیب شناسی، زنان، خانواده

مقدمه

در گذشته خانواده‌ها به‌ویژه زوج‌های جوان از حمایت خویشاوندان در تمام مراحل زندگی و مشکلات احتمالی مانند نیازهای مالی یا اختلافات خانوادگی برخوردار بودند. هرچند این حمایت‌ها گاه رنگ دخالت به خود می‌گرفت و مخل زندگی می‌شد؛ اما در بسیاری موارد به استحکام خانواده و ارضای نیازهای عاطفی می‌انجامید. امروز خانواده‌ها هیچکس را در حریم خصوصی زندگی‌شان وارد نمی‌کنند و به‌دنبال منابع دیگری برای پرکردن این خلأ حمایتی هستند که کارآمدی لازم را ندارد.^۱ امروزه، نتایج برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهد جامعه با طیف گسترده‌ای از مسائل مانند افزایش آمار طلاق، سن ازدواج و مجرد قطعی، تأخیر در فرزندآوری، اعتیاد و فحشا، فاصله نسلی، انواع اختلافات و ناسازگاری‌های خانوادگی و مواردی مانند این مواجه شده است؛ مسائلی که از نظر برخی پژوهشگران و صاحب‌نظران حوزه علوم اجتماعی، حیات اجتماعی خانواده‌ها را به مخاطره انداخته^۲ و موجب شده است در سطح خرد نیز زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی بیشتر افراد، متأثر از این مسائل و پیامدهای ناشی از آن، به چالش کشیده شود؛ موضوعی که در بسیاری از پژوهش‌ها از آن غفلت شده است و صدای کنشگران اجتماعی به‌عنوان کسانی که در حیطه زندگی خانوادگی به‌طور روزمره با این مسائل و آسیب‌ها درگیر هستند، کمتر شنیده شده و درک آنها از آسیب‌ها و مسائل موجود در خانواده و اولویت‌بندی و گونه‌شناسی آن مطالعه نشده است؛ موضوعی که مانع شناخت و فهم دقیق و عمیق آسیب‌ها و مسائل خانواده‌ها می‌شود. به نظر می‌رسد آسیب شناسی زنان و مسائل خانواده و درک معانی ذهنی آنها از این موضوع و مسائلی که از نظر آنها در خانواده، آسیب‌زا و چالش‌آفرین است، اهمیت و ضرورت ویژه‌ای دارد؛ زیرا زنان با توجه به نقش محوری در خانواده و تعاملات و ارتباطاتی که با سایر اعضای خانواده برقرار می‌کنند، در بسیاری از اوقات، بیشتر از سایر افراد از مسائل و چالش‌های زندگی خانوادگی و تغییرات و مسائل ایجادشده در آن آگاهی دارند. همچنین، وجود شبکه‌های اجتماعی غیررسمی، که زنان در آن عضویت دارند و اتصالات اجتماعی آنها به گروه‌های زنانه، موجب شده است زنان با به اشتراک گذاشتن تجربیات زندگی روزمره خویش نیز به انباشتی از تجربیات زنانه و تفسیری از مسائل زندگی روزمره به‌ویژه در زمینه خانوادگی دست یابند که در بسیاری از موارد،

^۱ - زاهدی و همکاران، فرایند نوسازی و ظهور مسائل جدید در خانواده، ج ۱، ص ۳۷.

^۲ - آزاد ارمکی، مشکلات اجتماعی و فرهنگی در طول سه نسل خانواده تهران با تأکید بر مقایسه مراسم، آداب و کارکردهای حمایتی، ج ۱، ص ۲۹.

دربردارنده تفسیرهای ارزشمندی در فهم آسیب‌ها و مسائل اجتماعی خانوادگی است؛ در حالی که در برخی موارد با وجود آگاهی و دانش زندگی روزمره، ممکن است روایت‌های زنان از پدیده‌ها و مسائل زندگی به علت تعریف نقش‌های حاشیه‌ای و حضور کمتر آنها در عرصه‌های عمومی و جایگاه مردان در تعریف و ساخت مسائل اجتماعی، ناگفته و ناشنیده باقی بماند و گاهی نیز به عنوان تجربیاتی بی‌ارزش و بدون ارجاع و استناد به آنها بی‌توجهی شود. بنا بر آنچه گفته شد، به نظر می‌رسد درک و تفسیر زنان از پدیده‌ها و وقایع زندگی، که بیشتر ناشی از تجربه زندگی روزمره و به اشتراک‌گذاری آن و تبادل اطلاعات و تعاملات اجتماعی است، بسیار مهم است و زوایای پنهان و ناگفته بسیاری از مسائل اجتماعی حوزه خانواده را آشکار می‌کند. درحقیقت، برای فهم و واکاوی مسائل اجتماعی حوزه خانواده، توجه به تجربیات زنان و مراجعه به روایت‌ها و درک و تفسیرهای آنها، با وجود گستردگی دامنه تفاوت‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی آنها، شباهت و انسجامی دارد که در دسته‌ای کلی و با نام تجربه زنانه و به عنوان پدیده‌ای ارزشمند و مستقل مطالعه و بررسی می‌شود؛^۱ از این رو، موضوع این پژوهش، شناسایی و فهم مسائل حوزه خانواده و زمینه‌های شکل‌گیری آن، بنا بر روایت زنان است. اهمیت این پژوهش در این است که شنیدن روایت‌های زنان به آسیب‌ها و مسائلی منجر می‌شود که خانواده‌ها در طول زندگی با آن مواجه هستند. علاوه بر این، نتایج این پژوهش، دسته‌بندی و سنخ‌شناسی از انواع مسائل و آسیب‌های مرتبط با خانواده را ارائه می‌کند.

بررسی منابع و پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه خانواده نشان می‌دهد تاکنون، پژوهشگران گوناگونی به مسائل و آسیب‌های خانواده با رویکردهای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی توجه کرده‌اند؛ با این حال، نکته جالب توجه این است که هر یک از پژوهشگران بنا بر رویکردی کوشیده‌اند برخی از جنبه‌های آسیب‌زا یا مسائل موجود در خانواده را بررسی کنند.

کتاب آسیب‌شناسی خانواده؛ (۱۴۰۰) به نویسندگی نیلفروشان، پریسا، عابدی، محمدرضا، و احمدی، سید احمد.

کتاب آسیب‌شناسی خانواده؛ (۱۳۹۹) مجموعه مقالات و گفت‌وگوها با نویسندگی سیدجعفر حق شناس به مسائل آسیب‌شناسی زنان و خانواده پرداخته‌اند.

^۱ - جمشیدی‌ها و حمیدی، تجربه زنانه از جنگ، ج ۱، ص ۸۱.

می‌دهد. انتخاب اسامی نیکو، ترحم به کودکان^۱، آزادسازی نسبی آنان تا هفت سالگی، تحت آموزش در آوردن آنان تا چهارده سالگی و همکار قرار دادن آنان در فعالیت‌ها و تصمیمات تا ۲۱ سالگی، از مراحل تربیتی است که توصیه می‌شود. تربیت جنسی فرزندان با محوریت عفاف و تقوا^{۸۵}، کم کردن زمینه‌های تحریک جنسی آنان از جمله با جداسازی بستر آنان از ده سالگی^{۸۶} و عدم ارتباط جنسی والدین در کنار فرزندان نیز از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. مهارت‌آموزی و سوادآموزی و آشناسازی فرزندان با قرآن مجید و احادیث اهل بیت آنان را در زمینه‌های شخصی و اجتماعی توانمند می‌سازد، چنان که تقویت پایه‌های محبت به اهل بیت، هم به افزایش انگیزه‌های آنان می‌انجامد، هم صبر بر مشکلات را آسان می‌کند، هم در شرایطی که انحرافات فکری و شبهات سبب لغزش افراد بسیار می‌گردد، آنان را ثابت‌قدم می‌دارد و هم روحیه ایثار را در آنان تقویت می‌کند.^۲

۴- آسیب‌های زنان و خانواده

۴-۱- پدیده مجرد سالمندی

به نظر می‌رسد این چالش یکی از محورهای مهم آسیب‌ها در حوزه زنان در سال‌های آتی خواهد بود. در بررسی‌های علمی انجام‌شده علت اصلی ازدواج نکردن، نداشتن شغل مناسب که تأمین‌کننده نیازهای اولیه برای زندگی مشترک باشد، عنوان شده است.^۳

۴-۲- مسئله مهم طلاق

در تحقیقات انجام‌شده نشان داده می‌شود که نزدیک به نیمی از طلاق‌های قطعی در کشور در پنج سال نخست زندگی رخ می‌دهد و این نشان می‌دهد هنوز نتوانسته‌ایم زندگی مشترک را برای زوج‌های جوان تفهیم کنیم. به این معنی که باید با تقویت مهارت‌های زندگی و افزایش توانمندی و حمایت‌های روانی و اجتماعی در سن ازدواج، میزان تاب‌آوری و پذیرش طرفین را در زوجین افزایش دهیم. در کنار آن می‌توانستیم در ابتدای بروز اختلاف میان زوجین با توجه به

^۱ -توبه: ۷۲-۷۱.

^۲ -حرعاملی، همان، ج ۲، صص ۱۴۰-۱۳۰.

^۳ - دکتر آزادبررسی مسائل اجتماعی، ج ۱، ص ۲۰۳.

نوع مشکل به وجود آمده برای آنها، مشاوران اختصاصی انتخاب کنیم تا به حل مشکل پیش آمده اقدام کند.^۱

۴-۳- معضل کودکان بی هویت

در سال های گذشته، بسیاری از اتباع بیگانه به صورت غیرمجاز به ایران وارد شدند و برخی از آنان با زنان ایرانی ازدواج های غیرقانونی داشته و صاحب فرزندی شده اند. بازگشت تعدادی از این اتباع بیگانه به کشورهای خود، همسران ایرانی این افراد در ایران را با کودکان بی سرپرست و فاقد شناسنامه و هرگونه اوراق هویتی روبه رو کرده که در اصطلاح از آن با عنوان کودکان بی هویت نام برده می شود. مشکل عمده ای که این زنان با آن مواجه هستند، رها شدن توسط همسران شان است که موجب شده با مشکلات متعددی به ویژه مشکلات معیشتی روبه رو شوند، این در حالی است که اگر اسناد هویتی به کودکان آنها اختصاص یابد، بخش عمده ای از مشکلات آنها برطرف خواهد شد. این کودکان در ایران زندگی می کنند و حل مشکلات آنها باید از مسئولان مورد توجه قرار گیرد.^۲

۴-۴- شیوع طلاق عاطفی بین زوجین

این نوع از طلاق به عنوان یک آسیب جدی وارد شده به نهاد خانواده، از فقدان ارضای نیازهای عاطفی و روانی زوجین در کانون خانواده، حکایت دارد، در حالی که براساس آموزه های دین، باید سکونت و آرامش و مودت و رحمت بر این فضا حاکم باشد.^۳

۴-۵- اختلاط نقش ها در خانواده

این امر سبب شده است که بسیاری از وظایف پدری، شوهری، مادری و همسری معطل بماند و زوجین نتوانند به خوبی از عهده ایفای نقش طرف مقابل شان برآیند. مردان در خانواده از احترام و قدرت عمل برخوردار نبوده و جایگاه ضعیف شان آنها را به وظایف شان دلسرد می کند و

۱- دکتر آزاد، همان، ج ۱، ص ۲۰۴.

۲- دکتر آزاد، همان، ج ۱، ص ۲۰۷.

۳- گواهی، بررسی حقوق زنان در مسئله طلاق، ج ۱، ص ۱۵۴.

زنان با نیل به جایگاهی برابر با مردان مجبورند باری بیش از توان‌شان به دوش بکشند و بنابراین نباید مانند گذشته انتظار حمایت همه‌جانبه از همسرشان داشته باشند.^۱

۴-۶- تفاوت بین نسلی والدین و فرزندان

خانواده که نخستین و مهم‌ترین نهاد برای تولد و پرورش فرزندان محسوب می‌شود، در امر تربیت و انتقال ارزش‌ها و برقراری رابطه سالم و مؤثر با نسل بعدی دچار مشکلات متعددی شده است. گسست نسل‌ها به‌عنوان یک معضل جهانی از سوی برخی کارشناسان داخلی به‌عنوان مشکل پیش روی جامعه و خانواده ایرانی مطرح می‌شود. از یک‌سو ارزش‌های والدین به‌دلیل تغییرات عمیق در نظام ارزشی و اجتماعی برای فرزندان قابل پذیرش نیست و از سوی دیگر شیوه کارآمدی برای انتقال ارزش‌ها از سوی والدین اتخاذ نمی‌شود. آنها از بودن در کنار یکدیگر لذت نمی‌برند. فرزندان به والدین احترام نمی‌گذارند و آنان را به‌عنوان راهنما و کنترل‌کننده در زندگی نمی‌پذیرند.^۲

نتیجه‌گیری

حل مشکلات زن و خانواده مسلمان، تنها در پرتو تلاش علمی اندیشمندان و با مبنا قراردادن کتاب آسمانی و سیره نبوی امکان‌پذیر است. اما در مراجعه به متون مقدس، این بار، به جای توقف بر نصوص و یا اکتفا به فتاوی فقهای عظام، لازم است در عین‌پذیرش آن، به فضای نظریه‌پردازی علمی قابل استناد به وحی پای نهیم و پایه‌های محکمی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کلان مبتنی بر انگاره‌های اسلامی بنا کنیم. این حرکت ارزشمند گرچه از پرسش‌گری و نقد انگاره‌های موجود آغاز می‌شود اما می‌تواند نگاه جامعه علمی را به سمت نگرشی نوین معطوف نماید؛ نگرشی که ضمن توجه به کارآمدی و حجیت، با رویکردی خانواده‌گرا، هم به حل معضلات اجتماعی می‌اندیشد و هم داعیه دفاع از زنان را در سر دارد. تنها با چنین رویکردی است که می‌توان به اصلاح جامعه و حل مشکلات زنان امیدوار بود.

^۱ - بیرامی، خانواده و آسیب شناسی آن، ج ۱، ص ۶۱.

^۲ - بیرامی، همان، ج ۱، ص ۶۳.

منابع

*قرآن کریم

الف) کتب

- استنلی کرنر، پایان ازدواج در اسکانندیناوی، ترجمه مریم رفیعی، تهران: انتشارات حوراً، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۸.
- اسدی، لیلا، بررسی نفقه زوجه و اقارب در حقوق انگلستان، تهران: ندای صادق، چاپ اول، ۱۳۶۴.
- الحرالعاملی، محمدبن الحسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم: موسس آل البیت (ع) لاحیاء التراث، چاپ سوم، ۱۳۷۴.
- الطوسی، محمدبن الحسن، تهذیب الاحکام، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۴.
- امینی، فاطمه الزهرا، تهران: انتشارات: امیرکبیر، چاپ ششم، ۱۳۶۸.
- ایران دخت، علی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، قم: مجمع اسلامی بانوان، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
- آلن و بارباراپیز، آنچه زنان و مردان نمی دانند، ترجمه زهرا افتخاری، تهران: نسل نواندیش، چاپ اول، ۱۳۸۸.
- بیرامی، منصور، خانواده و آسیب شناسی آن، تهران: انتشارات آیدین، چاپ دوم، ۱۳۷۸.
- پایدار، ابوالقاسم، نهج الفصاحه (مجموع کلمات قصار حضرت رسول اکرم) (ص)، تهران: سازمان انتشارات جاویدان، چاپ ششم، ۱۳۷۶.
- تونی گرنر، زن بودن، ترجمه فروزان گنجی زاده، تهران: نشر ورجاوند، چاپ اول، ۱۳۸۱.
- جان گری، زن، مرد، ارتباط، ترجمه مهدی قرچه داغی، تهران: انتشارات اوحدی، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- جمشیدی، غلام، حمیدی، نعیم، تجربه زنانه از جنگ، تهران: انتشارات زن در توسعه و سیاست، چاپ دوم، ۱۳۸۶.

- دکتر آزاد، تقی، **بررسی مسائل اجتماعی**، تهران: نشر جهاد دانشگاهی، چاپ سوم، ۱۳۷۷.
- دیوید سال، **مرد توانا**، ترجمه سعدی مرادی، تهران: نشر ورجاوند، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- زاهدی، مریم، **تبیین جامعه‌شناختی تأثیر فرایند نوسازی در ساختار خانواده**، تهران: فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات راهبردی زنان (کتاب سابق)، چاپ شانزدهم، ۱۳۹۲.
- سبحانی، جعفر، **فروغ ابدیت**، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۳۷۶.
- کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۷۵.
- گواهی، زهرا، **بررسی حقوق زنان در مسئله طلاق**، تهران: چاپ سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۳.
- مانوئل کاستلز، **عصر اطلاعات**، ترجمه حسن چاووشیان، تهران: طرح نو، چاپ اول، ۱۳۸۲.
- مجلسی، محمدباقر، **بحارالانوار**، تهران: المکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴.
- محسنی، سعید، **نفقه زوجه در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه**، تهران: ندای صادق، چاپ اول، ۱۳۶۵.
- منجم، رؤیا، **زن - مادر**، تهران: نشر قومس، چاپ اول، ۱۳۸۲.
- نوری، حسین، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، بیروت: مؤسس آل‌البیت (ع) لاحیاء التراث، چاپ اول، ۱۴۰۸ هـ.ش.
- ویل دورانت، **تاریخ تمدن**، ترجمه ابوالقاسم طاهری، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ چهارم، ۱۳۷۱.
- آزاد ارمکی، تمنا؛ زند، مهدی، **بررسی تحولات اجتماعی و فرهنگی در طول سه نسل خانواده تهرانی با تأکید بر مقایسه مراسم، آداب و کارکردهای حمایتی**، تهران: انتشارات علوم اجتماعی، چاپ شانزدهم، ۱۳۷۹.
- محمد، محمدی ری‌شهری، **تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث**، عربی - فارسی، مترجم حمید رضا شیخی، قم: دار الحدیث، چاپ دوم، ۱۳۸۷.